

## 20. ASRIN BAŞINDA AZERBAIJAN'DA MODERN BİR EĞİTİM KURUMU: TAĞIYEV'İN KIZ MEKTEBİ

**Şahin DURMAZ**

Qafqaz Üniversitesi  
Bakü / AZERBAIJAN  
sdurmaz@qafqaz.edu.az

### ÖZET

Azerbaycan'da Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yapılan araştırmalarda ortaya çıkan önemli şahsiyetlerden birisi olan Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, fakir bir aileden gelerek petrol zenginleri arasında yer almış, iktisadi sahada büyük başarı kazanmış ve devrin en önemli sermayedarlarından birisi olmuştur.

Tağıyev, hiç tahsil almamış olmasına rağmen ülkenin sosyal, iktisadi, eğitim ve kültür alanındaki meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Müslüman kızlar için açtığı kız okulu devrin mühim hadiselerinden birisidir. "İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna adına Rus-Müslüman Kız Mektebi" adıyla açılmış olan okul sonraları Bakü Müslüman Kız Mektebi olmuş ancak daha çok "Tağıyev'in Kız Mektebi" olarak anılmıştır.

Çok sayıda müslümanın yaşadığı Rusya İmparatorluğunda ilk ve tek olan kız okuluna Kafkasya'nın her tarafından yedi yaşından itibaren alınan öğrenciler dört yıl süresince okumaktaydılar. Eğitim müfredatında; Azerbaycan Türkçesi ve Rusça, edebiyat, matematik, fizik, tarih, coğrafya, anatomi, dini ilimler, sağlık bilgisi, güzel sanatlar ve müzik dersleri bulunmaktaydı.

Kız Mektebi, 1901 yılında faaliyete başlamış ve 1918 yılına kadar faaliyetine ara vermeden sürdürmüştür; ancak bölgede istikrarın bozulması kızların tahsil almalarını mani olmuş ve 1920 yılında Azerbaycan'ın XI.ordu tarafından işgal edilerek Tağıyev'in malı mülkü elinden alınıp cemiyet hayatından uzaklaştırılmasıyla himayesinde bulunan kız okulu da faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada günümüze de örnek olabilecek birçok yönleri olması sebebiyle Bakü Müslüman Kız Mektebi'nin açılma süreci ve özellikleri incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Bakü Kız Mektebi, Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, Eğitim.

### AT THE BEGINNING OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY A MODERN EDUCATIONAL INSTITUTION: TAGIYEV'S GIRLS SCHOOL

#### ABSTRACT

Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, who was an important historical figure, turned up during the researches which were held in Azerbaijan after the disintegration of Soviet Unions. He came from a poor family, took its place among the oil tycoons, gained great success in the field of economic cycles, and became one of the most important contributors.

Although having no education, Tağıyev closely involved with the country's social, economic, educational and cultural issues. The school he opened for Muslim girls is one of the important events of the era. Russian-Muslim Girls School, in the name of the Empress Aleksandra Fyodorovna, later became the Baku Muslim Girls School, but it was mostly known as Tağıyev's Girls School.

The students, beginning from the age of seven, studied for four years at this school. They were received from every part of Caucasus to the first and the only girls' school of Russian Empire where a great number of Muslims lived. Curriculum of the school included Azerbaijani Turkish, Russian, Literature, Mathematics, Physics, History, Geography, Anatomy, Religious Sciences, Health, Fine Arts, and Music.

Girls School started education in 1901 and continued non – stop until 1918. Degradation of stability in the region became a barrier to girls' education. In 1920 Azerbaijan was occupied by the 11th Army and as a result of this all properties of Tağıyev were bereaved. Finally the girls' school which was under his auspices stopped education.

In this study, we researched the opening process and the characteristics of Baku Muslim Girls' School due to it can have quiet a few aspects which can be sample to the present day.

**Key Words:** Baku Girls' School, Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, Education.

## 1. Giriş

19. yy sonları – 20. asrın evvelerinde Bakü'ye petrol ile gelen zenginlik, hayatın her kademesinde yeniliklere sebep olmuştur. 1901'de Azerbaycan, Rusya petrolünün yüzde 95'ini, dünya petrolünün ise yüzde 50'sini üretmektedir. Bakü, Rusya İmparatorluğunun dördüncü büyük şehri konumuna gelmişti. Bu dönemde Bakü'deki petrol dolayısıyla Rusya ve diğer dış kaynaklı sermayenin akımı, Çar Rusya'sının eyalet merkezlerinden olan Bakü'yü dünyanın önemli ekonomik ve ticaret merkezlerinden birisine çevirmiştir.

Bu dönemde Azerbaycan aydını ve zengin işadamları, ülkenin eğitim ve kültür sahasında gelişmesine yardımcı olmak için birçok vakıf kurmuşlardır. Bu devrin meşhur yardımsever simaları arasında petrol zenginleri olan Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, Musa Nağıyev, Şemsi Esedullah, Murtuza Muhtarov gösterilebilir.[2:272] Bunlar arasında cömertliğiyle meşhur Hacı Zeynel Abidin Tağıyev'in ismi öne çıkmaktadır. "O dönem mimarisi, sanatı ve kültürel hamlesinin tarihi ismi de Hacı Zeynel Abidin Tağıyev'dir. Hamallıktan petrol milyarderliğine sıçrayan Tağıyev, 1860'ta Anadolu'yu gezince vakıf sistemine hayran kalmış. Döner dönmez bütün zenginleri toplamış ve vakıf kurmaları gerektiğinde ısrar etmiş. Böylece kente su boruları döşenmiş, evler yapılmış, İtalya'ya ve Petersburg'a öğrenciler gönderilmiş ve ilk kız yatılı okulu açmış. Müslüman dünyadaki bu ilkokula mollalar sert bir şekilde karşı çıkan, "Kız kim, okumak kim" diyen mollaları ikna etmiştir. Tağıyev değişen dünyayı algılayarak parasını yenedünya değerlerine yatırmış. İnsanların ufkunu açmaya çalışmıştır." [16]

## 2. 19. Yüzyılın Sonlarında Azerbaycan Eğitimi

19. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'ın sosyal, iktisadi ve siyasi hayatında mey-

dana gelen değişiklikler Azerbaycan halkının eğitim ve kültür hayatını da etkilemiştir. Bu devirde büyük bir sanayi şehri olan Bakü, Azerbaycan ilim ve kültür hayatının merkezi haline gelmiştir. 19. asrın ikinci yarısında Azerbaycan'da eğitim inkişaf ediyordu. Esas eğitim kurumları mektepler ve medreseler idi. Azerbaycan'da bu kurumların toplam sayısı 500-700 kadardı. Esasen mescit veya küçük binalarda yerleşen mekteplerin her birisinde ondan yüze kadar çocuk eğitim alıyordu. Dersleri genellikle mollalar veriyor ve buralarda alfabeyi (Arap harfleriyle), kitap okumayı ve Kur'an-ı Kerim'i öğretiyorlardı. Bazılarında Farsça ve tarih dersleri de veriliyordu. Hususi dini mektepler ve medreselerde vardı. Onlar sadece mescitlerin yanında olurdu. Buraya Farsça ve ana dili bilen on altı yaşından büyük çocuklar kabul edilirdi. Medreselerde eğitim ücretsiz idi. Buralarda Arapça, dini ilimler, edebiyat, felsefe, mantık, psikoloji ve İslam tarihi öğretilirdi. Tahsil süresine göre altı-sekiz yıldan on-on beş yıla kadar olan bu kurumlar, iptidai ve yüksek medreseler olarak ayrılırlardı. 19. yüzyılın sonlarına doğru eğitim sahasında bazı değişiklikler hayata geçirildi, mekteplerde ana dilinin okutulmasında önemli gelişmeler oldu. [4:616]

19. Yüzyılın ikinci yarısında Rus mektepleri artmaktaydı. Ruslaştırma siyaseti güden Çar hükümeti ilkokullarda eğitim dilinin uzun müddet sadece Rusça olarak verilmesine izin veriyordu. Bununla birlikte bu mekteplerin sayısının çok olduğu söylenemez. 1860 yılında Bakü dâhil olmakla beraber toplam beş Geza mektebi ve üç iptidai mektep vardı. Sonraki yıllarda bu okullar daha da artmıştır. Çünkü bu okullar sadece şehirlerde değil köylerde de açılıyordu. Şehirlerde hususi mektepler: Bakü Teknik Okulu, Gence Sanat Mektebi vb. okullar da faaliyete başlamıştı. Bakü'nün petrol madenlerinin bulunduğu köylerde de iptidai mektepler açılmıştı. Azerbaycan

halkının nüfusuna göre çok az olan bu okullara işçi ve köylü çocukları nadir hallerde kabul ediliyordu.[4:617]

O devirde Azerbaycanlı çocukların çoğu eğitim alamıyordu. Mescitlerin yanında ve bazı başka mekteplerde Azerbaycanlı çocuklar az da olsa eğitim alıyordu. Fakat Rus okullarında onların sayısı çok azdı. Bakû'de faaliyet gösteren Rus devlet okullarında tahsil alan Azerbaycanlıları parmakla göstermek mümkündü. 1898 yılına ait bilgilerde Bakû Erkek Lisesinde 342 Ermeni, 160 Rus, 23 Azerbaycanlı tahsil alıyordu. Aynı sözler, komünizmden önce Rusya'da daha çok fen derslerine ağırlık verilen orta öğretim okulu olan Realni Mektebi için de geçerlidir. Burada 221 Rus, 152 Ermeni, 13 Azerbaycanlı eğitim görmekteydi. Kızların eğitimiyle alakalı durum daha vahimdir. Bakû Kız Lisesinde 313 Rus, 230 Ermeni, 14 Gürcü ve sadece bir tek Azerbaycanlı tahsil almaktaydı. [19:36]

Rusların ve bilhassa Batılıların bu Türk coğrafyasında zengin maden yatakları ve petrol sebebiyle emelleri vardır. Buralarda etkili siyaset yapan Ruslar ve Avrupalılar ticari sahada her şeyi kontrolleri altına almışlardır. Bu sırada Azeri Türkleri, Rus ve Avrupa okullarında okumuşlar, eğitim seviyelerini yükseltmişlerdir. Aynı zamanda Batıdaki ve Rusya'daki fikir cereyanlarını tanımışlardır. Bu durum Azerbaycan Türklerini ekonomik ve kültürel bakımdan süratle değiştirmiştir. Azeri Türklerinin ülkelerinin âli menfaatleri doğrultusunda uyanmaları, yani millî benliklerine sahip çıkmaları, ülkelerinin istilacılar tarafından ele geçirilme çabalarına karşı birleşmelerine sebep olmuştur. Bunlar Azeri Türklüğü üzerindeki her türlü baskıdan, Ruslaştırma politikasından eğitilmiş bir toplumla aşılabacağına inanmışlardır. Bundan dolayı da, eğitimi bütün kesimlere yayabilmek için, okulların açılmasına, ders kitaplarının yazılmasına ve ders programlarının hazırlanmasına çalışmışlardır. [9: XLIII]

Bu durumdan rahatsız olan Azerbaycan aydınları, petrol sayesinde gelen iktisadi inkişaf ile zengin olan hayırsever maarifçi zenginler ile beraber okullar açmak, kim-sesiz çocukları okutmak, millî ve manevi eserler neşretmek vb. maksatlarla Hayriye Cemiyetleri kurmaya başlamışlardır.

Azerbaycan millî burjuvası içerisinde çok zengin ve ticarete büyük başarılar kazanmış işadamları vardı. Bunlar arasında bugün büyük hürmet ve ihtiramla hatırlanan malını-mülkünü halkın eğitim seviyesinin artmasında ve hayır işlerinde sarf eden Hacı Zeynel Abidin Tağiyev'in ismini özellikle belirtmek gerekir.[4:611]

19. asrın son çeyreğinde Gaspıralı İsmail Bey'in klasik mektep ve medrese eğitimini reforme ederek tanzim ettiği "usul-i cedid" yönteminin tesiriyle hız kazanan Azerbaycan'daki eğitim sistemi güzel meyvelerini vermeye başlamıştır.[15:14] Bu dönemde faaliyete başlayan yeni tipli gimnaziya ve realni mektepleri bitiren Azerbaycanlı gençlerin büyük bir kısmı Rusya ve Avrupa üniversitelerinde tahsil aldılar. Neticede 19. asrın sonu 20. asrın başlarında Azerbaycan'da büyük bir aydın grubu yetişti. Onlar ülkede millî eğitim hareketinin inkişafında müstesna rol oynadılar.[2:678]

19. asrın sonlarında 20. asrın başlarında toplumun en fakir tabakasından yükselerek petrol milyoneri olan Hacı Zeynel Abidin Tağiyev eğitimi olmamasına rağmen petrol sahası ve diğer ticari sektörlerdeki başarısıyla beraber, Bakû'de toplumsal projelerin hepsinin içerisinde faal bir şekilde iştirak etmesi ve hayırseverliğiyle öne çıkmıştır. Tağiyev'in en büyük eserlerinden birisi zamanın tutucu geleneklerine rağmen ilk defa kızlar için bir okul açılmasıdır.[1:14]

### 3. Hacı Zeynel Abidin Tağiyev

Hacı Zeynel Abidin Tağiyev zamanının meşhur yardımseverlerindendi. İş hayatına çocuk yaşında inşaat işçisi olarak başladı.

Durup dinlenmeden, bıkmadan usanmadan çalışmasıyla duvar ustası, inşaat kal-fası, müteahhit derken kazdırdığı kuyular-dan bolca çıkan petrol sayesinde zengin ol-muştur. Bunun yanında Dokuma fabrikası, Gemi taşımacılığı, Değirmencilik, Balık Sanayi, Telefon hatları çekilmesi, Gazete sahibi, Banka Sahibi, Petrol Boru hattı İş-letmecisi vb. birçok sahada iş yapmıştır. [3: 387-388]

Bakü'nün İçerişehar semtinde, Ocak 1838'-de doğan (Doğum tarihiyle ilgili farklı bil-giler mevcuttur. Bakınız [18:29]) Tağıyev'in babası ayakkabıcılık yapan çalışkan bir kimseydi. Her zaman oğluna şöyle nasihat ederdi: "Oğlum, çalışmaktan korkma, çalış ki sonunda kimseye muhtaç olmayasın". [13:401] Halkın içerisinde fakir bir işçiyken zengin olduktan sonra geldiği yerleri unut-mamış, halktan kopmamış, onların maddi ve manevi problemlerini kendine dert edin-miştir. Zenginler ile fakir insanlar arasında bir köprü mahiyeti görmüştür. Paranın ve lüks hayatın getirdiği dezavantajlar onun manevi yönüne menfi tesir edememiştir.

Hayatın her kademesiyle ilgilenmeye çalış-mıştır. Şehrin güzelleştirilmesi, su getiril-mesi, gazete çıkarılması, kitap bastırılması, okul açılması, fakir talebelere burs veril-mesi, yurtdışında öğrenci okutulması, Rus ve Ermeni zulmüne uğramış kardeş halk-ların yetim çocuklarının bakımı, zelzeleye uğrayan ahaliye yardım, kıtlık zamanında ihtiyaç sahiplerine tahıl dağıtılması gibi birçok yardım faaliyetine gönülden iştirak etmiştir. Kızı Sara Hanım'ın ifadeleriyle "Benim babam Azerbaycan halkının ma-ariflenmesi için elinden geleni esirgemedi çalıştırdı". [8:9] O yalnız Azerbaycan'da değil, bütün Rusya'da, hatta onun serhat-ları haricinde de tanınmıştı. Herkes onu büyük ihtiramla "Millet Atası" diye çağır-ırdı.[10:3]

Tağıyev'in fikir hayatını etkileyen şahsiyet-leri görmek için FUYUZAT dergisinin ya-

zarlarına bakmak kifayettir. Bunlar arasın-da Ali Bey Hüseyinzade, İsmail Gaspıralı, Hasan bey Zerdabi, Mirza Elekber Sabir, Muhammed Hadi, Abdullah Şaiq, M.Emin Resulzade, Ahund Yusif Talıbzade ve diğerleri vardır.[7: XXVI-XXVII]

Hacı Zeynel Abidin Tağıyev, hiç tahsil al-mamış olmasına rağmen ülkenin sosyal, ik-tisadi, eğitim ve kültür alanındaki mesele-leriyle yakından ilgilenirdi. Müslüman kız-ların eğitimsiz kalmaları onu en çok rahat-sız eden konulardan biriydi. Bütün maddi varlığını Azerbaycan Türklerinin eğitimine ve gelişmesine harcayan Tağıyev ilk kadın mektebini Azerbaycan'da açtırarak Azeri kadınların modern hayata girmelerini sağ-lamıştır.[15:45]

Tağıyev, 1 Eylül 1924 tarihinde Merdekan'-da vefat etti. Eylül ayının dördünde vasi-yeti gereğince Merdekan'da çok hürmet ettiği Ahund Ebu Turab efendinin ayak ucunda bir mezara defnettiler.[12:114]

#### 4. Bakü Müslüman Kız Mektebi

##### 4.1. İlk Müracaat

3.Aleksander Çar olduğunda Hacı Zeynel Abidin ona dilekçe yazarak Müslüman kızların anadillerinde okuyabilmeleri için Bakü'de bir mektep açılmasına izin veril-mesini ister. 3. Aleksander bu isteği redde-der. O öldükten sonra 2. Nikolay tahta çı-kar. Taç giyme merasimi sırasında Hacı Bey tanıdığı bir senatör vasıtasıyla Nikolay'ın hanımı Aleksandra Fyodorovna'ya pahalı bir hediye ve aynı zamanda tekrar Bakü'de adına bir kız mektebi açılması için dilekçe gönderir.[22:16] Okul için gerekli bütün masrafların kendi tarafından yapılacağını bildirir. Bu maksatla bankaya büyük mik-tarda para yatırır. İznin alınacağı belli olunca Hacı Bey çalışmalara başlar. Fakat bu o kadar kolay değildi. Böyle bir okulun açılmasını destekleyenlerin yanında kızlar için açılacak bir eğitim kurumuna karşı olanların sayısı oldukça fazladır.

#### 4.2. Karşı olanları ikna çabaları

Hükümet memurları bu işe destek oluyor gibi görünseler de aslında böyle bir okulun açılmasını istemiyorlardı. Bu mevzuda önemli bir meselede ahali üzerinde büyük nüfuzları olan din âlimlerini bu mevzuda ikna etmekte. Bu şahıslardan bazılarının kızlar için okul açılması fikrine sıcak bakmayacaklarını düşünerek onları ikna edebilmek için, Hacı Zeynel Abidin kıymetli hediyelerle halkın mukaddes bildiği belgeler Mekke, Medine, Kerbela, Horasan, Kahire, İstanbul ve Tahrana Molla Mirza Muhammed oğlunu göndererek din âlimlerinden, müçtehitlerden imza ve mühürle tasdik edilmiş fetvalar getirtti. Bu fetvalar Müslüman kızların da oğlanlar gibi dini bilgilerin yanında başka fenni ilimlerin okutulduğu mekteplerde tahsil alabileceğini ve bunda hiçbir mahsur olmadığını söylüyordu. [22:17] Burada Tağıyev'in siyasi zekâsını ve toplumsal problemlerde ikna metodunu ne kadar isabetli bir şekilde kullandığını görmek ve takdir etmek gereklidir.

Hacı Bey, fetvaları göstererek kızların fenni ilimler tahsil etmesinde hiçbir mahzur olmadığı konusunda cemaati ikna etmeye uğraşıyordu. Taze Pir Mescidi'nde yapılan bir toplantıda yine itiraz sesleri yükselince Hacı Zeynel Abidin kendisi söz aldı ve: "Cemaat, kızlarımızın zamanın ilimlerini okumaları zaruridir. Gözleri açılır ve zorlukları daha kolay aşarlar. İngiltere, Almanya ve Fransa'ya okumaya giden gençlerimiz oralarda kollarına bir yabancı hanım takıp geri dönüyorlar. Çünkü kızlarımızla anlayışları uyuşmuyor. Yabancı hanımlardan olan çocuklar, yabancılar gibi yetişip bütün varlığımıza varis oluyorlar. Eğer böyle giderse onlar Kur'an'sız, namazsız kalacaktır. Yeni açılacak okulda kızlara dini ilimler, dikiş, dokumacılık, mutfak işleri, Müslüman(Azerbaycan) ve Rus dilleri okuma ve yazması, matematik, fizik,

çocuk terbiyesi ve bakımı öğretilcektir. Bunda ne kötülük var! Molla Ali Hacı oğlu! Kulak as! Ben kızları namuslarından etmek istemiyorum. Geçenlerde yirmi yaşındaki ortanca kızın hastalanmıştı. Az daha ölüyordu. L. Ambarsum hekimi getirdin kızını muayene etmesi için. Tedavi eyledi, kızın kurtuldu. Şimdi söyle bakalım! L. Ambarsum'un yerine bir Müslüman Hanım hekim olsaydı, hangisi şeriata daha uygun gelirdi? Hanım doktorlara, öğretmenlere ihtiyacımız çoktur. Ben o mektebi bize payitahtta vahşi denildikten sonra (Tağıyev, öz kızları Sara ve Leyla'yı Petersburg'da Smolni Kız Mektebine göndermek istemişti; fakat okul idaresi yalnızca hanedan mensubu, bey, han ve yüksek rütbeli memurların çocuklarını kabul ettikleri gerekçesiyle bu isteği reddettiler. Daha sonra eşi Sona Hanım'ın babası General Ereblinski'nin resmi evraklarını takdim ederek okula kayıt yaptırabildiler.) yapmaya karar verdim. Bu maksadıma ulaşmak için etek dolusu altın harcayıp bina yaptırdım. Okulda ders anlatan öğretmenler hanım olacaktır." [22:18]

#### 4.3. Okul Binası

1896 yılında gerekli izinler alındıktan sonra okul binasının yapımına başlanır. 1896-1901 yılları arasında Bakû'nün merkezi caddelerinden birinde, bugün Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü olarak faaliyet gösteren binanın inşaatı devam eder. İnşaatın maliyeti 183.000 manat olarak gerçekleşir.

Hacı Bey, aynı zamanda okulun cari masrafları için dokunulmaz sermaye olarak bankaya 150.000 manat yatırır. Bu miktarın yaklaşık yıllık 7500 manat geliri olacaktır ki bununla okulun masrafları rahatça ödenebilecektir.

Kız Mektebinin binası, güzelliğiyle bulunduğu sokak ve etrafta yeni bir görüntü olmuştu. Okulun yeri şehrin gözde mekân-

larından birindeydi. Okul binası mimari özellikleriyle de dikkat çekicidir. Bugünde Bakü'nün en merkezi caddesinde bulunan bina, geçmişten yadigâr kalmış tarihi mekânlardan biridir. İhtişamlı giriş kapısı, geniş koridorları, yüksek tavanları, büyük ve aydınlık pencereli odaları, büyük salonları, rahat ve geniş merdivenleri, yemyeşil ağaçlarla kaplı bahçesiyle bir okul için aranacak vasıfları üzerinde taşımaktadır.

Bina sonraları değişik maksatlar içinde kullanılmıştır. 1918 yılında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk parlamento toplantısı bu mektebin salonunda yapılmıştır. Bakü'nün merkezinde yer alan bina sadece mimarın yeteneklerini değil yapıldığı zamanın Azerbaycan Millî Medeniyeti için bir çeşit "aksiyon ve hamle" devri olduğunu özünde yansıtmaktadır.[5]

#### 4.4. Açılış İzni ve Esasname

Okulun açılmasıyla ilgili resmi kararname 1898 yılı mayıs ayının 19'unda tasdik olunmuştur. Okulun İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna adına adıyla açılmasına izin verilmiştir.[21:70], [2:685], [17:32]

Kafkas Coğrafyasında hatta Rus İmparatorluğu sınırları içinde açılan ilk Müslüman Kız Mektebi olan bu okul Kafkas Tahsil Dairesine bağlı olarak faaliyet gösterecektir. Hazırlanan esasnameye göre:

Bakü'de açılan mektep, Tacir Hacı Zeynel Abidin Tağıyev'in sermayesiyle inşa edilip, açılış maksadı Müslüman kızlara ilköğretim tahsili vermektir.

Okul, Kafkas Tahsil Dairesine bağlı olup, Yerel Halk Mektepleri Müdürlüğünün nezaretinde çalışacaktır. Okulun yatılı kısmı olup, yedi yaşından büyük Müslüman kızlar kabul edilebilecektir.

Okul müfredat olarak Kafkas Tahsil İdaresine bağlı ilköğretim okullarına denktir. Ek olarak sınıflarda Müslüman ailelerin isteğine göre ev ve el işlerine ait dersler de verilir.

Bu okulda eğitim müddeti dört yıldır. [19:25]

Böylece, Hasan Zerdabi'nin tavsiyesi ile 19. asrın 90. yıllarından beri kızların okuması için mektep açma uğrunda mücadele veren Tağıyev'in yoğun uğraş ve para sarf etmesi neticesinde 1901 yılı Ekim ayının yedisinde Bakü'de Azerbaycan millî tahsil tarihine "Tağıyev'in kız mektebi" adıyla geçen ilk Müslüman kız mektebi açılmış oldu. Mektebin ilk müdiresi Hanife Melikova (Hasan Zerdabi'nin hanımı) idi.[2:685]

#### 4.5. Açılış Merasimi ve Tebrikler

Hacı Zeynel Abidin Tağıyev tarafından yaptırılan, İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna adına Rus-Müslüman Kız Mektebi, 7 Ekim 1901 tarihinde, okul binasının ikinci katında bulunan büyük salonda şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan resmi merasimle açılmıştır.[7]

Bakü'de kızlar için okul açılması her taraftan büyük bir hayranlıkla karşılanmıştır. Okulun açılışı münasebetiyle Rusya'nın içerisindeki Müslümanlardan çok sayıda tebrik telgrafı gelmişti. Okulun açılmasında fikirleriyle etkili olan Tercüman Gazetesi naşiri Gaspıralı İsmail Bey, Bahçesaray'dan gönderilen telgraf ile "Kız mektebinin açılış merasimi vesilesiyle sizi tebrik ediyorum. Bugün Rusya Müslümanlarının hayatında ve eğitim sahasında büyük bir gündür. Sizin güzel adınızı ve yüce mertebenizi her zaman hatırlayacağız. Sağ olun muhterem Hacı!" diyerek tebriklerini ifade etmektedir. [20:9] Ayrıca Kırım'ın her köşesinden, Simferepol'den Tavriçeski-Kıpçaski Müftü, Bahçesaray'dan şehir idaresi reisi Mustafa Davutoğlu, Yevpatorya'dan bir grup öğretmen ile Kerç'ten, Yalta'dan, Karasubazar'dan gönderilen tebrik telgrafları Gaspıralı'nın memleketinde bu okulun ne kadar ehemmiyetle karşılandığını göstermektedir.

Okulun açılışı Kırım gibi Rusya İmparatorluğu sınırlarında yaşayan Müslümanlar

için yeni bir ümit ve heyecana sebep olmuştur. Riga'lı Müslüman Öğrenciler, "Cömert, merhametli Hacı Bey, büyük zahmetleriniz sayesinde bugün açılış merasimi yapılan Aleksandrovski Kız Mektebi münasebetiyle samimi teşekkürlerimizi huzurunuzla takdim ederiz. Allaha şükürler olsun kızların terbiyesi için okul yaptırmakla ve burada okuyacak Müslüman evlatlarının görecekları nurani terbiyeyle marifet yollarında ilerleyerek kalbinizde sönmez ümit ışığını herkese gösterecektir. Bunlar sayesinde isminiz dünya yüzünde baki kalacaktır. Aleksandrovski Medresesi kurucusu Hacı Bey, mektep öğretmenleri ve terbiyecilerine..." diyerek tebrik ve teşekkürlerini iletmektedirler.[20:11]

Rusya'nın büyük şehirlerinden olan ve içerisinde hayli Türk nüfus barındıran Orenburg'tan bir grup Müslüman Türk'ün gönderdikleri telgrafta şöyle denilmektedir: "Himmetiniz ile Bakû'de açılan Rus-Müslüman Aleksandrovski Kız Mektebinin açılışı sebebiyle tebrik eder, başarılar dileriz. Kızlarımıza lazım olan terbiyeyi verecek okul fevkalade faydalı olacaktır. Hürmetlerimizi bildirir, sizlere sağlıklı ve uzun ömür dileriz." [20:20]

Petersburg, Tiflis, Petrovski, Temurhan, Astrahan, Kazan, Vladikafkas, Saratov, Ufa, Moskova, Harkov, Odesa vb. gibi Rusya'nın değişik merkezlerinden Müslüman âlemi için hayırlı görülen okulun açılışını tebrik maksadıyla birçok mektup ve telegraf gönderilmiştir.[20]

Okulun açılışı münasebetiyle düzenlenen programın sonunda söz alan Hacı Zeynel Abidin "Bugünkü açılış büyük bir planın başlangıcıdır. Bu binanın üst kısmına dikkat ederseniz göreceksiniz ki ben inşaatı öyle yaptırdım ki lazım olduğunda onun üstüne bir kat ilave etmek mümkün olsun. Ve bir kat daha da yaptıracam ki bu mektep kızlar için lise olabilsin. Bu benim arzumdur." diyordu.[22:21]

#### 4.6. Eğitim- Öğretim

Okula kız talebeler Kafkasya'nın her tarafından kabul ediliyordu. Yedi yaşından itibaren alınan öğrenciler dört yıl süresince okumaktaydılar. Okul iki yıl sonra beş yıllık, sonra altı yıllık ve sonunda lise haline dönüşmüştür.

Eğitim müfredatında; Azerbaycan Türkçesi ve Rusça görülen dil, edebiyat, matematik, fizik, tarih, coğrafya, anatomi, dini ilimler, sağlık bilgisi, güzel sanatlar ve müzik dersleri bulunmaktaydı. İlk açıldığında 20 öğrenci için hazırlanmış okulun pansiyonuna 35 kız talebe ücretsiz, 15 talebe ise yılda 100 manat ücretle kabul edilmiştir.

Esasında bina ve tüm hazırlıklar tamamlanmış olmasına rağmen okul Eylül ayında açılmamıştı. Talebe sayısı yetersizdi. Bunun üzerine Hacı Bey, Bakü halkını Tazepir mescidine toplayarak kızlarını okula göndermeleri için onlarla görüştü. Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde de benzer çalışmalar yapıldı. Bunların neticesinde okul, yeterli talebe müracaatıyla Ekim ayının yedisinde açıldı. Zeynel Abidin Tağiyev, daha sonraları bu günleri hatırlayarak: "Bundan yirmi yıl önce gece gündüz kapı kapı dolaşarak Müslümanlardan benim paramla evlatlarını okutmalarını istiyordum. Ne yazık ki çoğu razı olmuyordu. Şimdi ise her şehirden, her köyden, her gün çok sayıda Müslüman evladı gelip gözyaşı ile okumak istediklerini söylüyorlar." [19:26-27]

Okulun ilk mezunlarına Hacı Zeynel Abidin Efendi, bir adet Azerbaycan diline tercüme edilmiş Kur-an'ı Kerim, birer şal, birer kutu çikolata ile Sadi, Tolstoy, Puşkin Lermantov vb. şair ve yazarların kitaplarından hediye etmişti.

Okulun mezunlarından olan ve Azerbaycan'ın önemli şahsiyetlerinden Neriman Nerimanov'un kardeşi kızı Nabat Hanım, Manaf Süleymanov'un Hacı Zeynel Abidin Tağiyev isimli kitabında nakledilen hatıra-

larında burada geçirdikleri günleri unutulmaz hatıralar olarak anlatır:[17:54-57]

“Bakü Müslüman Kız Mektebi, çok sayıda müslümanın yaşadığı Rusya İmparatorluğunda ilk ve tek kız okulu idi. Hatta mübalağasız denebilir ki Yakın ve Orta Doğuda, Avrupa tarzı eğitim veren ilk kız mektebi idi. Buradan mezun olmuş kızlar Azerbaycan'ın ilk ve esas bayan eğitim kadrolarını oluşturmuştur. Hâkim, iktisatçı, ressam, profesör, doçent, kütüphaneci vb. olan birçok mezun da vardır...”

Kış ve yaz için ayrı formalarımız vardı. Gündelik formalarımızın yanında bayram ve merasimler için ayrı elbiselerimiz vardı...

Öğretmenlerimiz bilgili, her öğrenciyle tek tek ilgilenirdi. Bazen bir konuyu yorulmadan, sıkılmadan defalarca anlatırlardı. Ana evladına ancak bu kadar dikkat edebilirdi. O güzel öğretmenlerimiz hiçbir zaman akıldan çıkmaz...

Öğrencilerin çoğu Şuşa ve Tiflis'den gelmişlerdi. Bir miktar da Bakü zenginlerinin kızları okuyordu. Bunlar evlerinden sabahları faytonla gelir derse girerlerdi. Öğle yemeğini okulda bizimle yerler ve dersler bittikten sonra akşamları faytonla geri dönerlerdi...

Bu okulda şahsi ve genel temizliğe özellikle dikkat edilirdi. Mektep doktoru sık sık öğrencilerle bu konuda toplantılar yapardı. Her gün şahsi temizlik kontrol edilirdi...

Günde dört defa yemek verilirdi... Sonbahar ve kışta zayıf kızlara yemekten önce vücutlarını kuvvetlendirmek için balık yağı içirilirdi...

Mektebin dışarıyla alakası yoktu, içeriye izinsiz kimse bırakılmazdı. Ana babalar ve akrabalar kızlarla ancak özel bir mekânda görüşebilirdi...

Bayramlarda bizi sinemaya ya da Tağıyev Tiyatrosuna götürürdüler...

Okulumuzda koro, tiyatro, edebiyat, dans grupları vardı. Cuma günleri bu gruplar piyes oynar veya konser verirlerdi...

Üst sınıflarda el işleri, dokuma, elbise dikmeyi öğrenirdik. Mezun olan kızlardan bir kısmı el işi bir şal hazırlayıp Hacı Bey'in eşi Sona Hanuma hediye etmişlerdi...

Sona Hanım sık sık okula gelir çeşit çeşit tatlı ve meyve getirirdi. Hacı Bey'de arada bir gelerek derslerimize girer ve “ kızlarım, evlatlarım, iyi okuyun, çalışın. Saadet okumaktadır. Bilgi en önemli kazançtır.” derdi.

Bizim aileden, Nerimanov ailesinden Asiye, Kumru, Meryem, İltifat, Simuzer ve ben bu okulda ücretsiz okuyorduk. Pansiyonda, okulumuzda çok güzeldi. Sınıflar geniş, tavanları yüksek ve aydınlık idi. Yatakhaneler temiz, yorgan-döşek yumuşak, çamaşlıklar tertemizdi. Her hafta değiştirirlerdi...

Nevruz, Ramazan ve Kurban bayramlarında okulda sergiler düzenlenirdi. Kızların el işleri burada sergilenirdi. Analar, kız kardeş ve hanım akrabalar davet edilirdi...

Okulumuzun kütüphanesi çok güzeldi. Hacı Bey kitap için hiçbir masraftan kaçınmamıştı. Burada Nizami, Hafız, Fuzuli, Puşkin, Lermantov, Şekspir, Turgenyev, Tolstoy, Bayron, Shiller, Molyer, Volter, Seyid Azim, Tefvik Fikret, Namık Kemal vb birçok yazar ve şairin kitapları vardı. Çok sayıda dergi gelirdi...

Okulumuzda derslerde istifade etmek için hayvanlar âleminden resimler, harita ve atlaslar, laboratuvarlar gibi birçok imkân vardı. Görseydiniz kızların başarılarından hiç okula gitmemiş Hacı Bey nasıl sevirdi. Hacı bey Petersburg'a, Moskova'ya Paris'e gittiğinde oralardaki kız okullarına ve yurtları ziyaret eder, uzmanlarla konuşup kızların eğitimiyle ilgili tavsiyeler alırdı. Buralarda ders araçları ve kitap siparişi ederdi.”

Okulun mezunlarından Dostu Seferova'nın anlattıklarına göre Tağıyev sık sık okulu zi-



yaret eder ve derslere katılarak kız talebelere okumanın ehemmiyeti hakkında şöyle konuşurdu: “Kızlar, hiçbir zaman kızlara eğitim lazım değil diyenlere kulak asmayın. Aksine benim size baba nasihatim budur ki: okuyun, bilgi sahibi olun, insan hayatında en önemli servet bilgidir. Ben varlıklıyım ama okuyamadım. Eğer okuyabilseydim, benim hayatım tamamen bambaşka olurdu. Okuyun, benim evlatlarım, size başarılar ve hayatınızda mutluluklar dilerim...”[1:164]

Okula olan rağbet zamanla artmış ve Azerbaycan ile Kafkasya’dan seçkin ailelerin kızlarını bu okulda okutmaya başlamışlardır. Bir müddet sonra bu özelliğinden dolayı okul halk arasında “Tağiyev’in Kız Mektebi” aynı zamanda “Necip Kızlar Mektebi” olarak anılmaya başlamıştır.[14]

Füyuzat Mecmuasının 8 Aralık 1906 Cuma, günü yayınlanmış 4. sayısında bulunan bir makalede mektebin açılışından beş sene geçtiği ve bu süre zarfında Kız mektebine 152 kız talebenin kabul olup halı hazırda tahsillerine devam eden 63 talebenin olduğu bildirilmektedir. Haberin devamı şöyledir: “Bu talebelerin 6 sı gündüzlü diğerleri yatılı okumaktadır. Bu hesaptan anlaşıldığına göre bu ana kadar mektepten 89 kız mezun olmuş ancak programı tam olarak tamamlayan 15 öğrenci olmuştur. Bunlardan iki hanım liyakatlerine göre okulda öğretmen olarak işlemek üzere bırakılmışlardır.” Haberin devamında okuldan tahsilini tamamlamadan ayrılan diğer talebelerle ilgili bilgi verilmekte ve bunların bir kısmının yaşları büyük olduğu için evlendikleri, bir kısmının hastalıklarına binaen ayrıldığı, otuz civarında kız talebeninse Rus Kız Mekteplerine başarıyla imtihan vererek geçtikleri belirtilmektedir.[7]

#### 4.7. Kapanışı

Aleksandra Fyodorovna Rus-Müslüman Kızlar Okulu, 1918 yılına kadar faaliyetini sürdürdü. Bölgede istikrarın bozulması

kızların tahsil almalarını mani olmuştu. 1916 yılında âli ibtidai mektebe, sonra ise seminariyaya çevrilen bu mektebin faaliyetine 1918 yılı Martında Daşnak-Bolşevik isyancıları tarafından Azerbaycanlılara karşı uygulanan Bakü Soykırımını zamanı ara verilmişti. Tağiyev’in kız mektebinden sonra Gence, Nuha(Şeki), Ağdaş, Bakü, Quba, Nahçıvan, Ağdam, Şuşa vs. yerlerde de benzer mektepler açılmıştır.[2:685]

1920 yılında Azerbaycan’ın XI. Ordu tarafından işgal edilmesiyle Hacı Zeynel Abidin Tağiyev’in malı mülkü elinden alınarak cemiyet hayatından uzaklaştırılmasıyla himayesinde bulunan kız okulu da faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır.

#### 5. Netice

Hacı Zeynel Abidin Tağiyev ilginç bir şahsiyetti. İlginç olduğu kadar çalışkan, ileri görüşlü, milliyetçi ve aksiyon insanıydı. Dönem itibariyle devrin problemlerine bigâne kalmamış ve hayatın her safhasında bulunmuştur. Kız çocuklarının okutulması gibi bir probleme el atmış ve büyük bir coğrafya için örnek olan bir okul açılmasına ön ayak olmuştur. Bu çalışmalar yeniden bağımsızlıklarını kazanmış Türk Cumhuriyetleri için örnek alınabilecek ve gençlerimiz için derslerle dolu mühim tecrübelerdir. Hulasa Tağiyev’in aksiyoner yaşamı ve kız mektebinin açılması sürecinden çıkardığımız notlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra tarih ve kültür alanında yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür.
2. Tarihimizden, cemiyetimize uygun başarılı örnekleri inceleyerek günümüz problemlerini çözmede istifade etmelidir.
3. Topluma karşı sorumluluklarımızı idrak etmeli, tarihimizdeki zengin tecrübeyi öğrenmeli ve yaşadığımız dünyaya karşı görevlerimiz olduğu unutmamalıdır.

4. Kız ya da erkek bütün çocuklarımızın eğitimlerinin önemli olduğunu görmeli ve bunu bütün çocuklarımızı kapsayacak şekilde gerçekleştirmek için çalışılmalıdır.
5. Eğitim kurumlarında yeniliklerin takip ve tatbik edilmesine dikkat etmeli, zamanın bilgi ve teknolojilerinden istifade edilmelidir.
6. Güçlüklere rağmen inandığımız projeleri gerçekleştirmek için ümidimizi kaybetmemeli ve neticeye ulaşana kadar çalışmalıdır.
7. Küreselleşen dünyanın taleplerini (millî değerlerimizi muhafaza ederek) karşılamakta geri kalınmamalıdır.
8. Yanlış inanç ve fikirleri ikna metodu ile değiştirmeye çalışmalıdır.

#### KAYNAKLAR

1. AKHUNDOV, Fuad, "Educating Women to Educate A Nation: The Tagiyev School for Girls in Baku" by UNDP and UNFPA, Baku, 2007.
2. "Azerbaycan Millî Ensiklopediyası" Azerbaycan Millî Ensiklopediyası Elmi Merkezi, Bakı, 2007.
3. "Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası", Lider Neşriyat, Bakı, 2005, cilt 2.
4. "Azerbaycan Tarihi, (En Kadim Zamanlardan XX Asradək)", I.cilt, (Z.M. Bünyadov ve Y.B. Yusufoglu'nun redaktesiyle) Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı,1994.
5. FETULLAYEV, Şamil, "İlk Azərbaycan Parlamentinin Binası" Məşvərət, N1-2, 1997.
6. "FÜYUZAT" (1906-1907) Azerbaycan Respublikası Millî Elmler Akademiyası Nizami adına Edebiyat İnstitutu, Çarşioğlu Matbaası, Bakı, 2007, İkinci Neşr.
7. FÜYUZAT Mecmuası, "Baku Muselman Unas Mektebi", 4.Nomre, 05 Zilgade 1324, 08 Dekabr 1906.
8. HESENELİ, Neriman, "Milyonçunun Dilenci Kızı", Azerbaycan Respublikası Hatire Kitabı, Bakü, 2000.
9. HÜSEYNOV, Firudun, Mir Celal, "XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı", Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000.
10. İLKİN, Gılman, "Şahsiyet", Şur Neşriyatı, Bakı, 1995.
11. KEYKURUN, Naki, "Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar", İlke Yayınları, Ankara, 1998.
12. MAHMUDOV Calal, "Bakı Nefti, Neft Milyonçuları ve Nobel Qardaşları", Nurlan Neşriyat, Bakı, 2006, 2.baskı.
13. NERİMANOV, Neriman, "Seçilmiş Eserleri", Lider Neşriyat, Bakü, 2004.
14. NURİYEVA, Minehanım, "Söyleşi", Qafqaz Üniversitesi, 15.02.2010.
15. SARAY, Mehmet, "Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
16. SEVİNDİ, Nevval, "Bilgi İşbirliği İster", Zaman Gazetesi, 27.01.2004.
17. SÜLEYMANOV, Manaf, "Neft Milyonçusu", Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1996.
18. YEŞİLOT, Okan, "TAĞIYEV", Kaknüs Yayınları, İstanbul, Eylül 2004, 1.Basım.
19. ИСМАЈЫЛ, Маһмуд, ИБРАҺИМОВ Марат, Б. "Ел атасы", Азәрнәшр, 1994.
20. "Китаби-Һимәм Әр-Ричал Тәглә Әл-Чибал", Әввәлимчи III Мәтбәәси, Бакы, 1905.
21. ҺАШИМОҒЛУ, Ә, БАҒЫРОВ Ә, ӘЛИОҒЛУ П, "Һачы Зејналабдин Тағыјев", Бакы, Азәрбајчан н. 1993.
22. СҮЛЕЈМАНОВ, М, "Азәрбајчан милјончулары: һачы Зејналабдин Тағыјев", Бакы. Кәһчлик, 1996.